

РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**О Н О В Л Е Н Н Я З М І С Т У , Ф О Р М Т А
М Е Т О Д І В Н А В Ч А Н Н Я І В И Х О В А Н Н Я
В З А К Л А Д А Х О С В І Т И**

Збірник наукових праць

Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 28

Заснований в 1996 році

Рівне – 2004

ББК 74.20

О - 59

УДК: 37: 371: 372: 373: 374: 376: 378: 379

Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Збірник наукових праць.

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 28. — Рівне: РДГУ, 2004. — 132 с.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем теорії педагогіки, дидактики, історії педагогіки, методики навчання, виховання, розвитку, трудової та графічної підготовки і профорієнтації дітей та учнівської молоді в закладах освіти.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів, вихователів, учителів, викладачів та студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Хом'як Іван Миколайович – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет).

Заступник головного редактора:

Янциур Микола Сергійович – кандидат педагогічних наук, професор (відповідальний секретар) (Рівненський державний гуманітарний університет).

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Бех Іван Дмитрович – доктор психологічних наук, професор, член-кореспондент АПН України (Інститут проблем виховання АПН України);

Воробйов Анатолій Миколайович – кандидат педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Дем'янчук Анатолій Степанович – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АНВШ України (Міжнародний університет „Рівненський економіко-гуманітарний інститут” ім. академіка Степана Дем'янчука);

Карпенчук Світлана Григорівна – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Коваль Ганна Петрівна – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Левківський Михайло Васильович – доктор педагогічних наук, професор (Житомирський державний педагогічний університет ім. Івана Франка);

Лисенко Неля Василівна – доктор педагогічних наук, професор (Прикарпатський державний педагогічний університет ім. В. Стефаника);

Лісова Світлана Валеріївна – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Малафійк Іван Васильович – кандидат педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПСН (Рівненський державний гуманітарний університет);

Мігюров Борис Никифорович – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АПСН (Рівненський державний гуманітарний університет);

Павелків Роман Володимирович – кандидат психологічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Павлютенков Євген Михайлович – доктор педагогічних наук, професор (Запорізький обласний інститут удосконалення вчителів);

Пальчевський Степан Сергійович – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Пасічник Ігор Демидович – доктор психологічних наук, професор (Національний університет “Острозька Академія”);

Поніманська Тамара Іллівна – кандидат педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Савчин Мирослав Васильович – доктор психологічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний інститут ім. Івана Франка);

Терещук Григорій Васильович – доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПН України (Тернопільський державний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка);

Тищук Віталій Іванович – кандидат педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПСН (Рівненський державний гуманітарний університет);

Затверджено Вченою Радою Рівненського державного гуманітарного університету (протокол №9 від 30.04.2004 р.).

Збірник затверджений ВАК України як наукове фахове видання, в якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукового ступеня доктора і кандидата наук з педагогіки (постанова Президії ВАК України №1-05/7 від 9.06.1999 р. та додаток до постанови ВАК України від 11.10. 2000 р. № 1 – 03/8).

За достовірність фактів, дат, назв і т. п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії. Рукописи рецензуються і не повертаються.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31. Рівненський державний гуманітарний університет

ISBN 966 — 7281 — 07 — 9.

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2004

УДК: 373.553:785 М.П. КОРЕЙЧУК

ПЕДАГОГІЧНІ умови організації і керівництва шкільним інструментальним ансамблем

Резюме. Стаття присвячена виявленню і конкретизації умов організації і функціонування інструментального ансамблю в загальноосвітніх навчальних закладах. Особлива увага приділяється визначенню оптимальної варіантності інструментального складу ансамблів та рекомендацій аранжувальнику-початківцю.

На сучасному етапі реформування та гуманітаризації освіти актуальною є проблема активізації інтелектуального та творчого потенціалу підростаючого покоління. Важливим засобом естетичного виховання є музичне мистецтво, яке вирішує складний комплекс освітньо-виховних завдань.

Дієвою сферою забезпечення музично-творчого розвитку школярів в урочний та позаурочний час є створення інструментальних та вокально-інструментальних ансамблів, які стимулюють творчу активність, створюють передумови вільного вибору музичного виду діяльності за інтересами.

Про значення цієї форми організації дозвілля школярів та важливість підготовки до неї студентів наголошують в своїх педагогічних дослідженнях А.Болгарський, Б.Брилін, В.Волубасва, Н.Коваленко та інші.

Організація різноманітних форм колективного музикування, однією з яких є вокально-інструментальні ансамблі, потребує вирішення комплексу завдань, а саме: організаційних (планування, оснащення, проведення); інформаційних (підбір та аранжування музичного матеріалу, впровадження ефективних методів його подачі); технічних (використання технічних засобів) тощо.

Потяг старшокласників до колективного музикування – факт загальновідомий. Досить часто, фактично стихійно, в школах виникають інструментальні або вокально-інструментальні ансамблі. До складу таких колективів, як правило, входять: гітара, баян, акордеон, флейта, кларнет, фортепіано, скрипка, домра, кобза, ударні інструменти і т.п.

Такого роду шкільні самодіяльні колективи, образно кажучи, чекають кваліфікованої допомоги спеціалістів. І дуже шкода, що такими спеціалістами у більшості випадків не стають вчителі музики. Торкаючись цього питання професор Б.Брилін у статті “Про деякі проблеми музично-естетичного виховання старшокласників у позаурочний час”, приходиться до висновку, що шкільні інструментальні ансамблі – це сфера учнівської самодіяльності, через яку необхідно посилити музично-виховну роботу, і до її здійснення слід готувати майбутніх вчителів на музично-педагогічних факультетах [1].

З такою постановкою питання не можна не погодитись. Це по суті та сфера учнівської творчості, яка на сьогодні відповідно не спрямована.

Що робиться у цьому напрямку в даний час? На жаль – небагато. Не кожний з діючих у ВНЗ музично-педагогічних факультетів може похвалитися включенням до навчальної програми відповідного факультативу, чи спецкурсу, викладанням основ організації шкільних інструментальних ансамблів та основ аранжування для нетипових складів.

Що ж стосується наявності необхідної навчально-методичної літератури, то і тут є серйозна прогалина. А такі відомі праці як “Практическое руководство по инструментовке для эстрадных оркестров и ансамблей” Б.Киянова, С.Воскресенского, “Основы оркестровки для эстрадного оркестра” Д.Браславского, «Аранжировка для эстрадных инструментальных и вокально-инструментальных ансамблей» Г.Гараяна та деякі інші не враховують специфіки роботи з шкільними інструментальними ансамблями. Їх автори орієнтуються в основному на аранжування професійних, так би мовити, класичних складів. Методичних посібників, рекомендацій, щодо створення шкільних інструментальних колективів малих форм поки що дуже мало, не кажучи вже про практичні поради аранжування для них.

Проведене нами дослідження показало, що найбільш розповсюдженими за своїм складом в загальноосвітніх школах існують або можуть бути створені ось такі інструментальні ансамблі:

Варіант – I

Інструмент-соло (труба, саксофон і т.п.)

Орган (клавіші, фортепіано)

Ударні

Гітара-ритм

Гітара-бас

Варіант – III

Баяни (акордеони) – I

II

Домри (скрипки, кобзи) – I

II

Альти

Тенори

Варіант – II

Баяни (акордеони) – I

II

Ударні

Гітара-ритм

Гітара-бас

Варіант – IV

Баяни (акордеони) – I

II

III

IV

Ударні

Гітара-ритм

Гітара-бас

Як видно з наведених варіантів, до складу учнівських ансамблів можуть входити інструменти природного звучання і електроінструменти.

Коли ж відсутні електроінструменти, можна обійтися і без них. Але тоді виникає необхідність регулювання кількісного складу ансамблю. Це потрібно й для того, щоб домогтися відповідної насиченості звучання і динамічної рівноваги.

Ось, на наш погляд, найбільш виправдані щодо складу варіанти інструментальних ансамблів, до яких не входять електроінструменти:

Варіант I-а

Інструмент-соло
Фортепіано

Ударні

Контрабас

Варіант III-а

Баян (акордеон)

Домри (кобзи) – I

II

Альти

Тенори

Ударні

Контрабас

Варіант II-а

Баян (акордеон)

Ударні

Гітара (кобза-тенор)

Контрабас

Варіант IV-а

Баяни – I

II

III

IV

Ударні

Контрабас

(У всіх випадках може бути використаний контрабас смичковий, домровий чи балалаєчний).

До складу вище вказаних інструментальних ансамблів, безумовно, можуть входити також скрипка, флейта, кларнет, сопілка і т.п.

Першою проблемою з якою зустрічається керівник вокально-інструментального ансамблю є підбір доступного та цікавого музичного репертуару, який майже не публікується. Тому вчителю необхідно знати специфіку аранжування творів для різних музичних інструментів.

Виходячи з практики пропонуємо деякі поради щодо аранжування для шкільних інструментальних колективів. Якщо застосовувати два або більше солюючих інструменти, то їх партії (в загальній партитурі) бажано записувати на одному нотоносці. До складу таких ансамблів ми радимо включати шестиструнні гітари.

Введення до складу саме шестиструнної гітари має сенс тому, що користуючись цим інструментом, учні швидше оволодівають читанням буквено-цифрових позначень.

Тут варто зазначити, що як основні, (ті, на які ставиться головний акцент в колективі (так і додаткові інструменти в загальному складі виконують певні функції: мелодичні (проведення різних мелодичних ліній), гармонічні (утворення акордово-гармонічного супроводу), педалізуючі та ін.

У вищенаведених складах (варіантах) ансамблів використовуються інструменти (баяни, гітари, домри та ін.), яким можна доручати різноманітні функції. При вмілому їх поєднанні може створюватися враження, що кожен раз звучать нові інструменти. Досягається це не тільки завдяки механічній зміні тембрового забарвлення, але й за рахунок використання різних регістрів, перенесення мелодії з однієї позиції в інші (для струнних, застосування різноманітних штрихів, прийомів звуковидобування, динамічних градацій тощо.

Більшим універсалізмом в цьому відношенні вирізняються струнні інструменти і баяни (акордеони). Струнні – паузують не часто: якщо й виключаються з гри, то – не надовго. Разом з тим, вони можуть виконувати також гармонічні і педалізуючі функції.

Аранжувальнику-початківцю (вчителю музики) радимо розписувати партитуру в найбільш вживаних ключах (скрипковому та басовому). Так доцільно робити й тоді, коли до складу ансамблю входять транспонуючі інструменти (труба, кларнет, саксофон і т.п.). Це дає можливість краще зорієнтуватися у вертикалі, програти, перевірити партитуру на інструменті і, що саме головне, уникнути можливих помилок.

І тільки після того, коли партитура готова, випишуються партії для транспонуючих інструментів у відповідних ключах.

Здійснюючи аранжування для обраного варіанту інструментального ансамблю, необхідно прагнути виділити мелодію. У свій час М.Глінка писав: “Інструментовка, так само як і контрапункт і, взагалі, гармонічна обробка, повинна доповнювати, домальовувати мелодичну думку”. Цього можна досягнути в результаті:

а) створення для мелодії вільної зони (регістр, в якому звучить мелодія, не повинен бути зайнятий звучанням інших, несолюючих інструментів);

б) виділення мелодії за рахунок сили звучності, контрастуючих тембрів, тощо (якщо немає можливостей для створення такої вільної зони).

При умові єдиної динаміки гармонію доцільно інструментувати одним тембром, що забезпечує узгоджене злиття голосів. Якщо ж все таки доводиться використовувати різні інструменти, то бажано поєднувати близькі в тембровому відношенні: (баяни-домри; фортепіано-скрипки; гітара-бас, гітара-ритм; труби-тромбони і т.п.)

Важливо відзначити і те, що шкільним інструментальним ансамблям часто доводиться акомпанувати вокальним ансамблям та окремим співакам. У цьому випадку так звану вільну зону слід створювати для вокальної партії, а також не перенасичувати структуру супроводу ансамблю в цілому (якщо співак працює без мікрофону).

При використанні підсилюючої апаратури для соліста, акомпанемент може бути більш насиченим.

Важливим моментом в аранжуванні є вибір тональності, яка, в першу чергу, повинна бути зручною для соліста.

Перевірка (оцінка) якості інструментовки здійснюється в процесі декількох репетиційних виконань, після чого вносяться відповідні коректування або виправлення.

Слід пам'ятати і те, що аранжування – творчий процес. “Рецептів” на всі випадки не існує. Аранжувальник повинен виходити зі змісту і характеру твору, уявляти собі його в тембрах і можливостях даного інструментального ансамблю. Продуманість і уява майбутнього звучання, досконале знання робочих діапазонів зайнятих інструментів, техніко-виконавських можливостей кожного з учасників зокрема, творчий підхід до застосування тих чи інших рекомендованих прийомів – ось запорука успіху.

Досвід нашої роботи дозволяє твердити, що майже у кожній школі (міських, районних), як правило, можна організувати аналогічний інструментальний ансамбль.

Але для успішної діяльності такого ансамблю, щоб він був осередком здорового музичного впливу не тільки на його учасників, а й на весь учнівський колектив школи в цілому, потрібен відповідно підготовлений вчитель-музикант. У зв'язку з цим нами було вирішено залучати до роботи з учнівськими інструментальними ансамблями всіх бажаючих студентів, паралельно читаючи їм спеціально розроблений спецкурс з інструментовки.

Результатом цих заходів стало створення нашими випускниками та студентами-практикантами цілого ряду цікавих інструментальних ансамблів, які успішно діють в загальноосвітніх школах Рівненської та інших областях.

Аналіз роботи новостворених інструментальних ансамблів також показав, що діяльність різноманітних форм колективного музикування сприяє розвитку почуття колективізму, творчої активності, музично-естетичного смаку учнів, розширює коло взаємних симпатій, ефективно впливає на реалізацію учбово-виховних завдань в ЗОШ.

Вищенаведене не вичерпує цих аспектів проблеми, вирішення якої залежить від індивідуальних можливостей і стану технічного забезпечення музичним інструментарієм, але дозволяє розставити акценти в практичному застосуванні запропонованих умов.

ЛІТЕРАТУРА

1. Брилін Б. Про деякі проблеми музично-естетичного виховання старшокласників у позаурочний час //Музика в школі – Вип.4 – Київ, 1977.
2. Береза А.В., Брылин В.Л., Лебедев В.К. и др. Музыкальное творчество и проблемы воспитания учащихся: Монография. – Вінниця: ОИУУ, 1991. – 264 с.
3. Брылин Б.А. Музыкально-творческое развитие учащихся в условиях досуга: Монография. – К.: КГИК, 1998. – 200 с.
4. Вокально-инструментальные ансамбли школьников: Кн. для учителя. – М.: Просвещение, 1990. – 110 с.
5. Вопросы содержания и организации культурного досуга молодежи: Метод. реком. для студентов спец. №2119. – Вінниця: ВГПИ, 1988. – 72 с.
6. Музыкально-творческое воспитание старшеклассников в эстрадных вокально-инструментальных ансамблях и рок-группах: Уч.-метод. пособие для руководителя кружка. – К.: МНО України, 1992. – 306 с.
7. Подготовка руководителей школьных вокально-инструментальных ансамблей: Программы педагогических институтов. Для Фоп. Сб. №20. – М.: Просвещение, 1983. – 170 с.
8. Современные формы организации культурного досуга молодежи //Культура і освіта. Проблеми, пошуки, творчі знахідки. Монографічний зб. / Наук. ред. А.Б.Щербо. – Вінниця: ВДПІ, 1995. – С. 143-145.

***Резюме.** Стаття посвячена виявленню і конкретизації умов організації і функціонування інструментального ансамблю в общеобразовательній школі. Особене увагу приділено визначенню оптимальної варіантності інструментального складу ансамблів і рекомендацій початковому аранжувальнику.*

***Summary.** The article is devoted to the exposure and specification of term of organization and functioning of instrumental ensemble in ZNZ. The special attention is spared to determination of optimum variant of instrumental composition of ensembles and recommendations to the arranger-beginner.*

Одержано редакцією 09.03.2004.

УДК: 37.034:398.8 Т.В.КЛИМЧИК

НАРОДНО-ПІСЕННА ТВОРЧІСТЬ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНО-ДУХОВНИХ ЦІННОСТЕЙ УЧНІВ НА ЗАНЯТТЯХ ХОРОВОГО КОЛЕКТИВУ

***Резюме.** Стаття містить аналіз визначень народно-пісенної творчості, розкриває виховні можливості пісенного мистецтва на заняттях хорового класу, доводиться значимість пісенного фольклору у формуванні морально-духовних цінностей учнів.*

***Ключові слова:** Народно-пісенна творчість, пісенний фольклор, морально-духовні цінності, формування*

ЗМІСТ

1. <i>Сіончук О.В.</i> Прогресивні освітянські ідеї XVII-XVIII століття в Києво-Могилянській академії.....	3
2. <i>Гордії Н.М.</i> Історичний погляд на дитячу літературу в педагогічній журналістиці другої половини XIX-початку XX століття	6
3. <i>Омельчук В.В.</i> Освітні ініціативи Тадеуша Чацького	9
4. <i>Тютюнник Л.І.</i> Теоретичні засади українознавчої роботи з дітьми	11
5. <i>Бондарик М.В.</i> За традиціями рідного краю	15
6. <i>Іванова Л.І.</i> Аналітико-синтетична діяльність молодших школярів на уроках читання	17
7. <i>Шутяк В. Г. , Шутяк О. Ф.</i> Інтеграція змісту навчального матеріалу в початкових класах	21
8. <i>Гоголь Н.В.</i> Емоційно-оцінна діяльність молодших школярів на уроках читання.....	25
9. <i>Хом'як І.М.</i> Методика експериментального навчання орфографії	30
10. <i>Антончук О.М.</i> Дидактичні основи вправ з орфографії у 5-7 класах.....	35
11. <i>Хоронджевський О.М.</i> Формування гігієнічної культури у школярів основної школи в процесі трудового навчання – запорука профілактики професійних захворювань	38
12. <i>Ващук О.В.</i> Система навчальних задач обробки табличної інформації при вивченні мови програмування Паскаль	41
13. <i>Корейчук М.П.</i> Педагогічні умови організації і керівництва шкільним інструментальним ансамблем.....	47
14. <i>Климчик Т.В.</i> Народно-пісенна творчість як засіб формування морально-духовних цінностей учнів на заняттях хорового колективу.....	50
15. <i>Бех М.І.</i> Спільна діяльність школи та вузу як педагогічна система формування у старшокласників образу Я-професіонал	52
16. <i>Перегудова В.І.</i> Активізація самостійної роботи майбутніх учителів трудового навчання при вивченні дисципліни „Основи стандартизації та управління якістю”.....	55
17. <i>Загородня Л.П.</i> Застосування методів активізації навчальної діяльності у процесі професійної підготовки майбутнього вихователя.....	58
18. <i>Янцур М.С.</i> Тестовий контроль рівня методичної і профорієнтаційної підготовки майбутніх учителів трудового навчання	60
19. <i>Голіяд І.С.</i> Дидактичний аналіз методичного забезпечення курсу креслення в закладах освіти України.	66
20. <i>Кирильчук Ю.В.</i> Дослідження ефективності педагогічних ігор у підготовці вчителів креслення	71
21. <i>Козяр М.М.</i> Педагогічні аспекти застосування сучасних інноваційних технологій в графічній підготовці студентів	75
22. <i>Сингаївський Д.В.</i> Формування технічного стилю мислення шляхом забезпечення раціональної послідовності використання в педагогічному процесі навчальних творчих технічних задач	78
23. <i>Жигір В.І.</i> Проблеми організації педагогічної практики студентів	83
24. <i>Пальчевський С.</i> Сугестологічна майстерність соціального педагога	87
25. <i>Джура О.Ф.</i> Новизна педагогічної концепції Б.Л. Яворського через організуючі принципи концепції музичного твору	90
26. <i>Буцяк В.І.</i> Мотиваційно-спонукальний компонент стилевідповідної підготовки студентів-піаністів	94
27. <i>Турко Н.Є.</i> Використання інноваційних методів „Шкіл гри на бандурі” в підготовці вчителів музики	97
28. <i>Самалюк І.Й.</i> До питання про формування поліфонічного мислення студентів-баяністів	99
29. <i>Останчук М.М.</i> Про розробку спецкурсу „Українська фортепіанна культура XVII-XX століть” для студентів музичних факультетів вищих навчальних закладів	102
30. <i>Ярмак Т.М.</i> До проблеми формування в класі фортепіано навичок виконання поліфонічних творів Й.С. Баха	105
31. <i>Терлецький М.М.</i> Шляхи підвищення якості підготовки музиканта-духовика до його оркестрової діяльності	109
32. <i>Федоряк Л.М.</i> Развитие познавательной активности студентов в условиях применения современных информационных технологий	113
33. <i>Рябоконе О.</i> Оптимізація неперервної іншомовної самопідготовки менеджерів зовнішньо економічної діяльності як актуальна проблема лінгводидактичної теорії і практики.....	116
34. <i>Коломієць М.Б.</i> Престиж професії вчителя в сучасних умовах	121
35. <i>Харламенко В.Б.</i> Використання вчителями трудового навчання освітніх технологій – основа для розвитку творчої особистості учня.	124
Відомості про авторів	128

Наукове видання

Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в
закладах освіти

Збірник наукових праць

НАУКОВІ ЗАПИСКИ РІВНЕНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Випуск 28

Заснований у 1996 р.

Відповідальний за підготовку збірника до видання Янцур М.С.

Технічний редактор Курченко Н.Б.

Комп'ютерна верстка Хомяк О.Л.

Здано до набору 20.04.2004 р. Підписано до друку 30.04.2004 р.
Формат 60x84 1/8. Папір офсетний № 1. Гарнітура Times New Roman. Друк різнографічний.
Ум. друк. арк. 19,75. Обл. вид. арк. 20,05. Замовлення № 32/1. Наклад 120.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31
Рівненський державний гуманітарний університет, кафедра професійної педагогіки і трудової підготовки (к. 98,
тел. 22-11-18)

Віддруковано в редакційно-видавничому відділі
Рівненського державного гуманітарного університету
33028 м. Рівне, вул. С.Бандери, 12, тел. 26-48-83

О – 59 **Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах
освіти: Збірник наукових праць. Наукові записки Рівненського
державного гуманітарного університету. Випуск 28. — Рівне: РДГУ, 2004.
— 132 с.**

ISBN 966 — 7281 — 07 — 9.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем теорії педагогіки, дидактики, історії педагогіки, методики навчання, виховання, розвитку, трудової та графічної підготовки і профорієнтації дітей та учнівської молоді в закладах освіти.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів, вихователів, учителів, викладачів та студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

УДК: 37: 371: 372: 373: 374: 376: 378: 379

ББК 74.20